

Лекція № 6

ТЕМА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ

План

1. Зародження спортивного орієнтування в світі.
2. Спортивне орієнтування в країнах Скандинавії та “соціалістичного табору” в середині ХХ століття.
3. Утворення Міжнародної федерації орієнтування.
4. Розвиток спортивного орієнтування в СРСР.
5. Розвиток орієнтування в Україні.

1. Зародження спортивного орієнтування в світі

На сьогоднішній день немає такого виду спорту, який би давав стільки багато будь-якій людині: бути здоровим, можливість пізнавати світ, спілкуватися з природою і приємними людьми, розвиватися інтелектуально, духовно і фізично, а також, просто азарт змагань. І все це можливо робити у будь-який час, вік, різними способами (бігом, на лижах, на велосипедах, на інвалідних колясках тощо). І не важливо, скільки тобі років - 10, 30 або 68 - у кожного є вибір дистанції по складності, щоб змагатися з рівними собі по силі, віку і рівню підготовки.

Влітку 1976 р. недалеко від Стокгольма (Швеція) у присутності численних глядачів був відкритий незвичайний пам'ятник. На скелі, як на постаменті, стоїть людина картою в руках, а трохи нижче розташований надпис: "Першому орієнтувальнику". Вважалося, що саме тут, в курортному містечку Сальтшебадені, 25 березня 1919 р. відбулися перші масові змагання по орієнтуванню. Перші не тільки в Швеції, але і у всьому світі.

Проте офіційною датою народження орієнтування вважається інший день – 13 травня 1897 р., коли біля норвезького міста Бергена спортивне суспільство "Турференінг" організувало перші змагання в бігу з картою і компасом. Але, шведи, затверджуючи свій пріоритет, наводять дані про те, що ще раніше, в 1845 р. генеральний штаб Швеції налагодив випуск нових топографічних карт великої точності, за допомогою яких орієнтуванню навчалися військовослужбовці. Армійські заняття практичною топографією призвели до перших змагань в 1893 р., метою яких було "дістатися до фінішу в умовах незнайомої місцевості".

Як би там не було, офіційно сторіччя спортивного орієнтування наголошувалося саме в 1997 році. Приблизно на початку ХХ століття з орієнтуванням познайомилися і фіни. Починаючи з 1906 року проводиться традиційна естафета Оулу-Хельсінки, організована таким чином, що учасникам, щоб дійти до фінішу, потрібно було користуватися картою. Подібні вимоги ставилися і перед лижниками під час щорічних гонок по маршруту Порво-Хельсінки. Звісно, проводилися і інші спортивні зустрічі по спортивному орієнтуванню, але про них майже нічого не відомо. Після першої світової війни найважливішою подією у розвитку спортивного орієнтування стали змагання 1919 року, коли на старт вийшли 220 шведських спортсменів.

Саме на честь цих змагань був споруджений пам'ятник "Першому орієнтувальнику".

Достовірно масового характеру змагання набули лише в 30-і роки ХХ століття, в першу чергу в Скандинавських країнах. Збільшується кількість змагань, які проводяться окремо для спортсменів-початківців і для досвідчених спортсменів, при цьому учасники почали розподіляються по багатьох вікових групах. Вводяться в практику нові види орієнтування – нічні, марафонські, естафетні. Любителі лісового спорту змагаються на мотоциклах, велосипедах, моторних човнах, байдарках. Регулярно починають проводитися курси для підготовки організаторів, суддів, начальників дистанцій, тренерів. Орієнтування широко впроваджується в систему фізичного виховання в школах, вищих навчальних закладах, армії. Видається популярна і учбова література з даного предмету.

З'являються перші рідинні компаси – шведський "Сильва" і фінський "Суунто".

2. Спортивне орієнтування в країнах Скандинавії та "соціалістичного табору" в середині ХХ століття

Щоб стимулювати підвищення майстерності спортсменів, затверджуються спортивні звання і значки, організуються міжнародні зустрічі. Вже в 1935 році у Фінляндії, а трьома роками пізніше і в Швеції, створюються національні федерації з спортивного орієнтування і починається регулярне проведення загальнодержавних чемпіонатів. В 1946 році всі скандинавські орієнтувальники вирішили об'єднатися в Раду орієнтування Північних країн, яки взяли за свою головну задачу популяризацію лісового спорту. Любителі бігу з картою і компасом почали з'являтися в Швейцарії, Німеччині, Угорщині та багатьох інших державах.

У країнах "соціалістичного табору" орієнтуванням серйозно почали займатися в основному після другої світової війни. В Угорщині, ГДР, Чехословаччині, Польщі, Болгарії, Румунії почали проводитися командні змагання з обов'язковим контрольним вантажем для учасників. На контрольних пунктах спортсмени виконували завдання по топографії і краєзнавству, відповідали на питання, пов'язані з наданням першої медичної допомоги потерпілим в лісових умовах. В 1958 році в Будапешті була скликана конференція представників соціалістичних країн. Таким чином, в світі існували два угруповання, які культивували спортивне орієнтування, проводили, кожна за своїми правилами, внутрішні і міжнародні змагання і були дуже слабо пов'язані один з одним.

3. Утворення Міжнародної федерації орієнтування

В 1959 році представники обох угруповань зустрілися в Швеції на конференції, де обговорювалися питання щодо створення міжнародної спортивної організації і проведення європейських чемпіонатів з спортивного орієнтування. Через два роки на засновницькому з'їзді в Данії була створена Міжнародна федерація орієнтування (ІОФ), до якої увійшли такі країни, як

Болгарія, Угорщина, ГДР, Данія, Норвегія, ФРН, Фінляндія, Чехословаччина, Швейцарія і Швеція. В 1984 році ІОФ об'єднувала вже 35 країн, проте СРСР її членом все одно не був. В даний час членами Міжнародної федерації орієнтування є більше 50 країн, у тому числі і Україна. Існують відомості про розвиток спортивного орієнтування навіть в таких екзотичних країнах, як Камерун, Коста-Ріка, Сінгапур і інші.

Однією з головних задач ІОФ після створення було подолати труднощі, пов'язані із забезпеченням об'єктивності результатів змагань: адже в кожній країні існували карти, різні за масштабом та умовними позначками. Тому одним з перших був створений комітет з підготовки єдиних міжнародних правил змагань з спортивного орієнтування. На наступному конгресі ІОФ (1963 рік, Лейпциг) був затверджений Статут Федерації, а комітет з підготовки правил перетворений в технічну комісію. Роком пізніше президія ІОФ ухвалила рішення створити комісію по картах, яку було доручено систематизувати умовні топографічні знаки і підготувати уніфіковану таблицю. Природно, що першим практичним кроком нової федерації стало проведення офіційних міжнародних змагань. В 1962 і 1964 роках відбулися Першості Європи з спортивного орієнтування. На 3 конгресі ІОФ, який відбувся в Болгарії в 1965 році, було ухвалено рішення про проведення чемпіонатів світу раз в два роки. Правда, круг учасників світової першості, що проходила у Фінляндії в 1966 році, обмежувався представниками європейського континенту. Історія світових чемпіонатів свідчить про постійні і переконливі перемоги шведських, норвезьких і фінських спортсменів. Причина успіху скандинавських орієнтувальників, перш за все, полягає в надзвичайній популярності спортивного орієнтування, що поступається хіба що тільки лижному спорту, ковзанам і хокею. Орієнтування включено до шкільних програм, фізкультурних комплексів, армійських багатоборств. В одній Фінляндії налічується декілька сотень клубів з спортивного орієнтування, багато з яких навіть має свої web-сторінки, щорічно проводиться близько 4000 (!) змагань, в яких беруть участь сотні тисяч чоловік. І це в країні з населенням менше 5 мільйонів чоловік!

На сьогоднішній день Міжнародна Федерація спортивного орієнтування об'єднує 72 країни світу і на Олімпіаді 2006 року спортивне орієнтування вже ввійде до офіційної програми Олімпійських ігор.

4. Розвиток спортивного орієнтування в СРСР

Перші в історії вітчизняного спорту змагання по орієнтуванню були проведені в 1939 році в Ленінградській області. За спогадами одного з їх організаторів змагань В. Добковіча, команди туристів, навантажених рюкзаками, повинні було вночі пройти дистанцію 20-25 км і знайти один контрольний пункт. В січні 1941 р. подібні змагання, але вже на лижах, проводилися в Кавголові і були пов'язані не тільки з пошуком контрольних пунктів, але і з організацією ночівлі в польових умовах. В змаганнях брали участь чоловічі і жіночі команди, кожна з яких складалася з 10 чоловік.

Аналогічний захід був організований в Підмосков'ї для військових патрулів на 20-кілометровій дистанції.

Після Великої Вітчизняної війни туристські змагання по орієнтуванню знаходять вже велику популярність в різних містах країни, не дивлячись на відсутність правил, календаря, системи навчання суддів і спортсменів. Протягом десяти подальших років туристські змагання проводилися по неписаних, у прямому розумінні цього слова, законах. Єдина точка зору на правила у туристів різних міст була відсутня, що негативно позначалося на проведенні міжнародних зустрічей.

З кінця 1950-х рр. орієнтування став розвиватися як самостійний вид спорту (спочатку в прибалтійських союзних республіках, Москві і Ленінграді).

У 1957 році Всесоюзна секція туризму випустила "Тимчасові правила змагань по туризму", які включали змагання по закритому маршруту і передбачали проведення денних і нічних змагань туристських команд. Указувалася і вага контрольного вантажу для кожного учасника (наприклад, для чоловіків-розрядників вага рюкзака складала 12 кг). Ці правила зіграли велику роль в популяризації бігу з картою і компасом, а ряд принципів положень склав основу нині діючих правил. Проте, нові спортивні закони залишали велику свободу дій для суддів, особливо в питаннях планування дистанцій.

Подальший хід подій привів до того, що на початку 50-х років латиські, естонські і ленінградські туристи почали змагатися за правилами, близькими до скандинавських. Вони відрізнялися в першу чергу відмовою від контрольного вантажу і особистим характером змагань. Збільшувалося число змагань, орієнтування набувало популярність на заводах і інститутах. В Естонії і Латвії були організовані республіканські федерації. Логічним підсумком все зростаючій популярності спортивного орієнтування стало проведення в 1961 р. в м. Тарту (Естонія) конференції по обміну досвідом, в якій разом з представниками Федерації туризму СРСР були присутні посланці Прибалтійських республік, Москви, Ленінграда, Києва, Свердловська.

Об'єктом гарячих дебатів стали не тільки нариси нових правил, але і питання про місце орієнтування в системі фізкультури, спорту і туризму. Одні бачили в ньому тільки прикладну сторону, визначали його як засіб підвищення топографічної і фізичної підготовки туристів. Далекоглядніші учасники конференції затверджували, що на арену виходить новий, незалежний і цікавий вид спорту, що відкриває перед учасниками широкі перспективи особистого вдосконалення.

Нові правила змагань відкрили широкі перспективи для зростання орієнтування в країні, для підвищення його спортивності і змагального характеру. Були вилучені положення про контрольний вантаж, про обов'язковість командних змагань. Найвідповідальнішим випробуванням для нових правил стали перші всесоюзні змагання по спортивному орієнтуванню, що зібрали в Закарпатті 29 команд. 12 жовтня 1963 року стало днем народження в нашій країні. Другі всесоюзні змагання, що проходили в Пермі два роки опісля, розкрили багато недоліків в правилах, які були усунені в

подальших редакціях. Чіткіше були визначені обов'язки учасників і суддів, вимоги щодо дистанцій і карт. Була усвідомлена необхідність проведення коректування карт. З 1969 року всесоюзна першість проводилася щорічно. Стали з'являтися багатоденні змагання. Удосконалювалися правила, з'являлися методичні і учбові матеріали, почала видаватися література по орієнтуванню. Щорічно проводилися всесоюзні, республіканські, обласні семінари головних суддів, секретарів, начальників дистанцій.

Швидке зростання числа орієнтувальників призвело до необхідності професійного планування тренувальних процесів, лікарсько-медичного контролю. Могутнім стимулом до розвитку спорту було бажання виступати за збірну країни в міжнародних змаганнях.

Збірна команда СРСР вперше брала участь в міжнародному турнірі в 1965 році в Чехословаччині, куди з'їхалися сильніші орієнтувальники світу. Починаючи з 1967 року виступи нашої команди за кордоном стали регулярними. Проте, успіхи наших спортсменів зовсім не могли порадувати радянських орієнтувальників. Перевага скандинавських спортсменів все ще була дуже велика. І це не випадково. Орієнтуванню в нашій країні традиційно виявлялася досить слабка увага з боку держави. Підготовкою спортсменів довгий час займалися тільки дитячі екскурсійно-туристські станції і будинки піонерів. В країні працювала лише одна дитячо-юнацька спортивна школа (ДЮСШ) - челябінська.

В 1965 році орієнтування було включено в Єдину всесоюзну спортивну класифікацію, а в 1971 році — в комплекси «Готовий до праці і оборони» і «Готовий до захисту Батьківщини».

У 1973 році в секціях спортивного орієнтування займалося вже понад 300 тис. чоловік, серед яких було близько 400 майстрів спорту.

З 1965 року збірна команда СРСР бере участь в міжнародних змаганнях по орієнтуванню, в 1967 році, 1970—71 роках вона навіть виграла Кубок світу і дружби.

Проте вже в 80-е роки і в інших містах країни стали з'являтися ДЮСШ - в Москві, Ленінграді, Києві, Гіркому, Саратові і ін. З року в рік росла кількість змагань, з кожним сезоном збільшувалося число орієнтувальників. В багатьох містах були відкриті старты стали влаштовуватися посеред тижня, після робочого дня. Найбільшу популярність здобули Московські "четверги", що проводяться і до цього дня. Логічним кроком з'явилося створення 28 квітня 1979 року при Спорткомітеті СРСР Всесоюзної федерації спортивного орієнтування, що об'єднала сотні тисяч любителів бігу з картою і компасом.

5. Розвиток орієнтування в Україні

Перші офіційні змагання по спортивному орієнтуванню в нашій країні були проведені в 1963 році. Хоча ще в 1957 р. харківські туристи випробували так званий "закритий маршрут", виступаючи в програмі першотравневих туристських зльотів, які за традицією збирали в Коробчатих Хуторах, недалеко від Змієва, не одну тисячу туристів з різних міст Союзу. Самодіяльні правила змагань передбачали на маршруті біг групами. Спортсмени,

забезпечені примітивними картами, з рюкзаками, навантаженими піском (контрольний вантаж), проходили КП, якими служили багаття (змагання проходили вночі), і фінішували вранці.

У 1963 році, після створення комісії по спортивному орієнтуванню при Всесоюзній раді з туризму, відбулися і перші республіканські змагання любителів нового виду спорту в Україні.

Популярність загальнодоступного і молодого виду спорту росла. В 1965 році в "Єдину Всесоюзну спортивну класифікацію" введений норматив майстра спорту із спортивного орієнтування. І тут наші земляки стали одними з перших, удостоєних цього звання. Рахунок перемог українських майстрів відкрила харків'янка Зоя Єгорова, яка в 1969 р. виграла студентську першість Союзу і стала першим майстром спорту СРСР по орієнтуванню в Україні. До речі, з тих пір Харків є одним з лідерів в розвитку спортивного орієнтування в Радянському Союзі.

4 серпня 1981 року в історії спортивного орієнтування відкрилася нова сторінка: в Ленінграді стартував перший офіційний чемпіонат СРСР. І почався розквіт цього виду спорту по всій країні, у тому числі і в Україні.

1980—1990 роки — період, коли для учасників змагань, починаючи з республіканського масштабу, вводяться обов'язкові нормативи по легкій атлетиці і ЗФП, які спортсмени здають перед початком змагань. В цей період в Україні створюються центри орієнтування, куди запрошуються сильні перспективні спортсмени, яким надаються хороші умови для тренувань.

У той же час в Україні і в Союзі зароджуються різні багатоденні змагання по орієнтуванню. Вони доступні для всіх — від новачків до ветеранів. Змагання зручні тим, що дають можливість задовольнити потреби у фізичному, технічному, тактичному і психологічному навантаженнях спортсменам будь-якого рівня підготовки. Радянські спортсмени, у тому числі і українські, більш впевнено виступають на міжнародних змаганнях, не раз перемагаючи визнаних фаворитів — скандинавів.

Після розпаду Союзу і утворення незалежної держави спортивне орієнтування в Україні, у зв'язку з настанням економічної кризи і різким зменшенням фінансування спортивних закладів, виявилось на межі розвалу.

З часом, завдяки зусиллям ентузіастів, наші спортсмени стали знову брати участь в міжнародних змаганнях і навіть добиватися успіхів на етапах Кубка світу, один з яких, до речі, пройшов в липні 2000 року в Трускавці.

У 2005 році вітчизняному спортивному орієнтуванню виповнилося 38 років. Це, безумовно, небагато, але якщо поррахувати, скільки праці вкладено спортсменами і тренерами в розвиток орієнтування, скільки поту пролито на тренуваннях, скільки було важкої боротьби істинних ентузіастів цього виду спорту з об'єктивними і суб'єктивними причинами, що заважають його розвитку, цей термін покажеться вельми вражаючим.

На Україні орієнтування на місцевості було елементом пішохідного туризму і оформилося в самостійний вид спорту порівняно недавно – в 1963 році. В даний час в Україні спортивне орієнтування відноситься до так званих неолімпійських видів спорту (разом з шахами, шашками, кікбоксінгом,

пауерліфтингом тощо). Спорт фізично важкий, але цікавий, інтелектуальний. Його ще називають грою в шахи на бігу. Якщо вдасться розв'язати проблему видовищності спортивного орієнтування (утруднено телевізійний супровід і змагання затягнені за часом), то можливе входження спортивного орієнтування в сім'ю олімпійських видів спорту. Принаймні, на успіхах української федерації наголошено: чемпіонат світу по спортивному орієнтуванню 2007 року відбудеться в Києві.